

УДК 336.711.65

Н.Р. Швець, д.е.н., професор
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича

ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПРОБЛЕМНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ

N.R. Shvez'
Chernivtsi National University named after Yuriy Fed'kovich

IMPROVEMENT OF WAYS OF THE PROBLEM OF THE FINANCIAL STATE OF BANKS IN UKRAINE

В статье рассмотрены научно-практические основы решения проблемности в деятельности банковских учреждений. Проведён анализ самых эффективных способов улучшения финансового состояния банков в Украине. Разработаны предложения по усовершенствованию существующей практики устранения проблемности украинских банков.

Ключевые слова: банк, проблемный банк, банковская деятельность, Национальный банк Украины, банковский надзор, слияние и поглощение банков, санационный банк, бридж-банк.

The article deals with the scientific and practical bases of problem decision in bank activity. The analysis of effective methods of improvement of the financial state of banks in Ukraine is conducted. The suggestions on the improvement of existent practice of removal of Ukrainian problems of banks are analyzed.

Key words: bank, problem bank, bank activity, National bank of Ukraine, bank supervision, confluence and absorption of banks, bridge-bank.

Проблема та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Світова фінансова криза порушує передусім питання врегулювання проблемності банківських установ. Зокрема, місія Міжнародного валютного фонду в Україні рекомендує приділяти більше уваги питанню врегулювання ситуацій із проблемними банками та кризовому менеджменту в Україні. Що ж стосується першого питання, то необхідно забезпечити виявлення проблемних банків на більш ранніх стадіях, а також розширити набір варіантів виходу банків із ринку, залучивши до цього переліку механізми швидкого розв'язання проблем, в основному внаслідок посилення стимулів для власників слабких банків, які б зумовлювали їхню згоду на злиття. Необхідно й надалі розвивати та вдосконалювати планування на випадок надзвичайних ситуацій для того, щоб забезпечити ефективне реагування в разі непередбаченого погіршення фінансового стану банківської установи [4].

Основна причина проблемності вітчизняних банків лежить у площині обсягів неякісних кредитів у портфелях банківських установ. Так, за даними французького BNP Paribas, Україна – один зі світових лідерів за часткою прострочених банківських кредитів. Восени 2012 року рейтингове агентство Fitch оцінило рівень проблемної заборгованості, тобто кредитів, що не обслуговуються та реструктуризовані, на рівні 45–50% загального портфеля українських банків. Подібні цифри наводить банківська група Raiffeisen Bank International: у 2011 році частка проблемних кредитів в Україні перевищувала 40% і була найвищою серед 13 країн, в яких є Raiffeisen [1].

Аналіз досліджень та публікацій. Питанням врегулювання проблемності банків присвячені праці науковців Васильченко З., Чернадчука В., Ходаковської А., Перехреста Л. та ін., які в основному досліджують теоретичний аспект названої проблематики, що значно звужує можливості застосування результатів їх досліджень у практиці банківського нагляду.

Постановка завдання. На основі наукових досягнень та напрацювань, здійснених у сфері розв'язання проблемності банків, ми в представленій науковій розвідці намагатимемося на основі ґрунтовного науково-практичного аналізу даної проблематики запропонувати найбільш раціональні й ефективні шляхи подолання кризових явищ у сучасній діяльності

банківських установ України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Коли банківська установа перебуває у скрутному фінансовому становищі, потрібні спеціальні рішення щодо кризового управління діяльністю банку. Серед способів розв'язання кризових ситуацій у банках можливі три варіанти: ринкові рішення (реалізуються без зовнішньої допомоги), рішення, які передбачають допомогу (реалізуються за підтримки системи страхування банківських вкладів або держави) та державні рішення (реалізуються через пряме втручання держави). При цьому необхідно розуміти, які ринкові рішення та рішення з допомогою ззовні мають однакові форми, а відрізняються лише самостійністю винесення такого рішення.

За суб'єктами реалізації кризових рішень виділяють дві категорії: самостійні рішення (реалізує сам банк) та рішення уповноважених органів (реалізує банк у межах офіційного процесу під управлінням наглядових або судових органів: спеціальна (тимчасова) адміністрація, примусова ліквідація банку).

Результати проведеного нами критичного аналізу найважливіших напрямів розв'язання проблемності банків полягають у тому, що до найбільш дієвих та ефективних способів розв'язання проблемності банківських установ ми віднесли такі заходи:

- розробка плану реструктуризації банку;
- злиття з іншим банком або поглинання іншим банком (у міжнародній практиці цей метод має назву M&A);
- купівля банку з прийняттям зобов'язань або поступова ліквідація;
- націоналізація проблемного банку державою.

Зазначимо, що план реструктуризації банку передбачає радикальні зміни в організаційній структурі та бізнес-плані банку. Такий спосіб розв'язання проблемності банку може бути ефективним тільки за умови, що банк може відновити фінансову стабільність у найкоротші терміни. Якщо керівництво проблемного банку не бажає здійснювати необхідні заходи, то орган банківського нагляду повинен розглянути можливість призначення зовнішнього адміністратора на певний термін для розробки плану реструктуризації та реалізації його на початковому етапі (спеціальна або тимчасова адміністрація).

У вітчизняній банківській практиці які захід наглядового реагування також застосовується практика введення Національним банком України тимчасових адміністрацій до проблемних банків, яка регулюється законодавством України та нормативно-правовими актами НБУ. Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» тимчасова адміністрація представляє собою процедуру, що застосовується Національним банком України з метою забезпечення збереження капіталу й активів банку, оцінки його фінансового становища та вжиття відповідних заходів щодо приведення його діяльності відповідно до вимог банківського законодавства, відновлення його платоспроможності й ліквідності, стабілізації діяльності банку, усунення виявлених порушень, причин і умов, що призвели до погіршення фінансового становища [2].

Крім того, згідно зі статтею 75 того ж Закону України, підставами для призначення тимчасової адміністрації може бути обов'язкова підстава, за наявності якої Національний банк України зобов'язаний призначити тимчасову адміністрацію – у разі істотної загрози платоспроможності банку (як обов'язок Національного банку України), та альтернативні підстави, за наявності яких Національний банк України може призначити тимчасову адміністрацію (як право Національного банку України.) Альтернативні підстави пов'язані з погіршенням фінансового становища банку, його неспроможністю своєчасно виконувати зобов'язання перед вкладниками та іншими клієнтами або ж зумовлені некеруваною ситуацією в банку з боку його керівників [9].

Наслідком запровадження тимчасової адміністрації у проблемному банку повинно стати поліпшення його фінансового стану та платоспроможності завдяки проведенню заходів стабілізації. Серед найважливіших заходів стабілізації, які можуть бути проведені тимчасовим адміністратором, є:

- 1) розробка програми фінансового оздоровлення банку з визначенням економічного ефекту реалізації запланованих заходів у грошовому вираженні, організація та контроль її виконання;

2) прийняття рішення про збільшення статутного капіталу банку шляхом видання наказу та здійснення процедури збільшення статутного капіталу згідно з чинним законодавством;

3) обмеження чи зупинення проведення окремих операцій банку, які тимчасовий адміністратор визнає низькорентабельними, збитковими або такими, що здійснюються з високим рівнем ризику та загрожують інтересам кредиторів і вкладників. Зупинення залучення вкладів (депозитів) від фізичних осіб та операцій із пов'язаними особами;

4) здійснення заходів щодо погашення простроченої та пролонгованої заборгованості за наданими кредитами та іншої простроченої дебіторської заборгованості;

5) продаж активів банку та здійснення заходів щодо погашення заборгованості за активними операціями банку, які загрожують інтересам вкладників і кредиторів банку;

6) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу банку в будь-якій формі до завершення виконання заходів фінансового оздоровлення та стабілізації діяльності банку;

7) надання територіальному управлінню НБУ для розгляду на засіданні Правління Національного банку пропозиції про введення мораторію на задоволення вимог кредиторів.

Дискусійним, на нашу думку, видається положення щодо введення тимчасового мораторію на задоволення вимог кредиторів проблемного банку, або, точніше, його трактування банківськими установами та, зокрема Національним банком України. Так, сучасна практика дій тимчасових адміністраторів у банках України засвідчує, що мораторій на задоволення вимог кредиторів банку включає також вимоги вкладників. Однак, згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність», кредитор банку – це юридична або фізична особа, яка має документально підтвержені вимоги до боржника щодо його майнових зобов'язань, а майно банку не включає залучені на депозит кошти. Тому фактично вкладник банку не є його кредитором, і на нього не розповсюджується мораторій на задоволення вимог кредиторів проблемного банку. Ця ситуація настільки очевидна, наскільки незрозуміла позиція Національного банку України щодо повернення депозитів вкладникам проблемних банків. На наш погляд, це пов'язано з великими упущеннями з боку Національного банку України в нормативно-правовому регулюванні діяльності тимчасових адміністрацій, у частині введення мораторію на задоволення вимог кредиторів банку, які вимагають негайного рішення. Тому як найпріоритетніший напрям удосконалення наявної практики запровадження тимчасових адміністрацій у вітчизняних банках нами розглядається необхідність врегулювання цього дискусійного питання.

Аналіз наступного варіанта розв'язання кризових ситуацій проблемних банків (злиття і поглинання) виявив такі основні положення. Незважаючи на всі негаразди, проблемний банк може з деяких причин бути привабливим для інвестора. Причиною його зацікавленості може бути доступ до певного сегмента ринку, купівля визначеного обсягу вигідних депозитів або розширення власної мережі. В такій ситуації наглядовий орган повинен вжити термінових заходів для організації процесу злиття чи поглинання до того, як активи проблемного банку знеціняться. При цьому покупець повинен мати повну і достовірну інформацію про всі прояви нестабільності проблемного банку. Конфіденційність цієї інформації повинна забезпечуватися через підписання спеціальних угод або за допомогою участі наглядового органу в цих процесах.

Злиття чи поглинання як спосіб розв'язання проблемності банківської установи, на наш погляд, має певні переваги, серед яких ключовими хотілось би назвати такі твердження:

– наслідки проблемності банку для ринку мінімізуються, оскільки не відбувається призупинення надання банківських послуг клієнтам проблемного банку;

– виявляються повністю захищені права вимоги вкладників і кредиторів, оскільки всі активи проблемного банку передаються покупцю;

– зводяться до мінімуму витрати платників податків і системи страхування вкладів, оскільки проблемний банк залишається чинною юридичною особою і відсутні потенційні витрати на відшкодування втрат клієнтів цього банку в разі його банкрутства.

Динаміка ринку злиттів і поглинань у банківській сфері України характеризується такими тенденціями. За дев'ять місяців 2011 р. в Україні було укладено 17 угод М&А за обсягами понад 30 млн. дол. США і на загальну суму 3,3 млрд. дол. США, тоді як у 2010 р. – 15 угод М&А на суму 4,6 млрд. дол. США. Суми угод у металургії становили 500 млн. дол. США, у

машинобудуванні – 300 млн. дол. США, у банківському секторі – біля 200 млн. дол. США (усі угоди є стресові з мультиплікатором менше 1) [7]. Спостерігаємо утримування позитивних тенденцій на ринку злиттів і поглинань у банківському секторі.

На сьогодні очевидний факт, що зацікавленість іноземного капіталу в українському бізнесі досить висока. Найбільша активність проникнення іноземних інвесторів спостерігається на ринку фінансових послуг. На 01.12.2012 року частка іноземного капіталу в банківському секторі України зросла до 39% (за останні 2 роки – на 5%). Експансія іноземного капіталу на українському ринку пояснюється тим, що банківський сектор переживає значні зміни, які характеризуються глобалізацією фінансових ринків. При цьому найефективнішим способом проникнення на ринок є угоди зі злиття й поглинання, а тому значення цього способу вирішення проблемності банку, на наш погляд, з часом буде лише зростати. В цьому напрямі Національному банку України необхідно вдосконалити наявну нормативно-правову та методологічну базу для врегулювання питань злиття і поглинання банківських установ з тим, щоб цей механізм дозволив врегулювати фінансові негаразди в банківському секторі України, разом з тим не породжуючи диспропорцій у співвідношенні вітчизняного та іноземного капіталу у банківській системі держави.

Коли власники банку з якихось причин не підтримують рішення про злиття і поглинання банку або ж немає зацікавлених інвесторів, можливий варіант купівлі з прийняттям зобов'язань або поступової ліквідації банку. Угода купівлі з прийняттям зобов'язань або поступової ліквідації – це повна ліквідація банку, яка дозволяє стійкому банку придбати деякі або всі активи банку–банкрута з одночасним прийняттям на себе деяких або всіх його зобов'язань. На відміну від злиття та поглинання, при поступовій ліквідації покупець одержує активи та пасиви банку–банкрута, але операція злиття не проводиться. Угода поступової ліквідації може бути структурована різними способами, відповідно до інтересів страхувальника вкладів, покупця або держави. Покупець у цій ситуації прагне купити банк при збереженні вартості активів. Мета держави і страхувальника внесків полягає в передачі покупцю всіх вкладів клієнтів, що дозволяє скоротити навантаження на кошти платників податків або учасників системи страхування вкладів.

Угода поступової ліквідації – як і злиття та поглинання – повинна бути здійснена в максимально короткий строк, що допоможе уникнути перерв в операціях банку–банкрута. Покупець повинен бути банком і мати банківську ліцензію, що дозволяє йому продовжити здійснення діяльності придбаної ним банківської установи. Набувач повинен також володіти достатнім організаційним і технічним потенціалом, щоб здійснювати банківську діяльність і усунути недоліки в діяльності банку–банкрута.

Національний банк України проводить сертифікацію спеціалістів на право здійснення ліквідації банку. Порядок та умови її проведення визначені в Положенні про сертифікацію осіб на право здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банку [5] і Правилах сертифікації осіб на право здійснення тимчасової адміністрації або ліквідації банків [6].

На 01.12.2012 року в Україні в стадії ліквідації перебуває 22 банки (12,5% від кількості банків у Державному реєстрі банків). У 2012 році у зв'язку із закінченням процедури ліквідації з Державного реєстру банків виключено 26 банків. У загальному відсоток проблемності банків України складає майже 25%, що не може, на наш погляд, не викликати занепокоєння в наглядового органу. Насамперед така ситуація служить індикатором кризових явищ у банківському секторі України, а також, є результатом невваженої політики банків і недостатнього превентивного контролю з боку Національного банку України щодо їх діяльності.

І останнім варіантом розв'язання кризових явищ проблемного банку може стати рішення про націоналізацію банку, яке приймається, як правило, в разі, коли за короткий термін не вдається знайти інвестора. У міжнародній практиці у такому випадку орган, який видав ліцензію, закриває та ліквідує слабкий банк. Засновується новий банк, що має статус «міст-банку», і належить державі. Він одержує ліцензію, управляється ліквідаційною комісією, яка приймає рішення про те, які активи і зобов'язання повинні бути передані міст-банку; у результаті банк продається приватним акціонерам. Усі інші активи та зобов'язання залишаються в ліквідаційній комісії та згодом ліквідуються відповідно до процедур,

установлених національним законодавством. Якщо це можливо, остаточне рішення – тобто продаж міст-банку – повинно бути прийняте в найкоротші строки.

Згаданий вище міст-банк на практиці може бути санаційним банком або, так званим, бридж-банком. Створення бридж-банку передбачає, що здорові активи і пасиви передаються в новий банк, а в старому банку залишаються проблемні активи і пасиви. При цьому банк продовжує роботу в період до поліпшення фінансового становища (в період пошуку покупця), долаючи тимчасові фінансові проблеми. В санаційний же банк, навпаки, передаються проблемні активи і пасиви, якими необхідно наглядовому органу правильно розпорядитися. Україна в середині 2009 року мала намір створити бридж-банк у межах співробітництва з Міжнародним валютним фондом (МВФ). Про це було сказано в Меморандумі, підписаному українською владою і МВФ. При цьому Україні довелося відмовитися від ідеї створення санаційного банку, хоча раніше Національний банк України запропонував направити 10 млрд. грн. на створення санаційного банку [8]. Заявлені Україною ініціативи так і залишилися нереалізованими, не зважаючи на те, що у ст. 86 Закону України “Про банки і банківську діяльність” визначено загальні засади функціонування санаційного банку.

Як слушно стверджують науковці, необхідно зауважити, що безпосереднє здійснення операції “бридж-банк” в Україні є доцільним лише за умов банкрутства великого банку та наявності системного ризику. За відсутності зазначених умов застосування операції “бридж-банк” не є виправданим. Це пояснюється тим, що операція “бридж-банк” є методом державного втручання, яке згідно з ринковими принципами врегулювання криз у банківському секторі є доцільним лише для запобігання системним наслідкам кризи та застосовується винятково протягом обмеженого строку [3].

Висновки. Результати проведеного нами критичного аналізу найважливіших напрямів розв’язання проблемності банків констатують, що до найбільш дієвих та ефективних способів розв’язання проблемності банківських установ відносимо розробку плану реструктуризації банку, злиття з іншим банком або поглинання іншим банком (у міжнародній практиці цей метод має назву M&A), купівлю банку з прийняттям зобов’язань або поступову ліквідацію та націоналізацію проблемного банку державою.

Що ж стосується практики введення тимчасових адміністрацій в банки України, то дуже суперечливим, на нашу думку, видається положення щодо введення тимчасового мораторію на задоволення вимог кредиторів проблемного банку, або, точніше, його трактування банківськими установами та, зокрема, Національним банком України. Як найпріоритетніший напрям удосконалення наявної практики запровадження тимчасових адміністрацій у вітчизняних банках нами розглянуто необхідність врегулювання цього суперечливого питання.

Дослідження практики здійснення злиття та поглинання банків в Україні показує, що значення цього способу розв’язання проблемності банку з часом буде лише зростати. У цьому напрямі Національному банку України необхідно вдосконалити чинну нормативно-правову та методологічну базу для врегулювання питань злиття і поглинання банківських установ, щоб цей механізм дозволив урегулювати фінансові негаразди в банківському секторі України, не породжуючи при цьому диспропорцій у співвідношенні вітчизняного та іноземного капіталу у банківській системі держави.

Аналіз статистики ліквідацій банківських установ в Україні показує, що в загальному відсоток проблемності банків України складає майже 25% (за офіційними даними), що не може, на наш погляд, не викликати занепокоєння наглядового органу. По-перше, така ситуація служить індикатором кризових явищ у банківському секторі України, а, по-друге, є результатом не виваженої політики банків і недостатнього превентивного контролю з боку Національного банку України щодо їх діяльності. В цьому напрямі як можливий спосіб розв’язання болючих проблем може стати створення за ініціативи та участі держави бридж-банку, який буде покликаний оздоровлювати великі системні банки, тим самим знижуючи системний ризик банківської системи України.

Список літератури

1. Жуматий, А. Год, опасный для банков / А.Жуматий // Forbes Украина. – №2. – 2013. – С. 62–65
2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [Текст]: Науково–практичний коментар / За заг. Ред. В.С.Стельмаха. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 102–197.
3. Крилова В.В. Основні засади створення «бридж–банку» в Україні: [Електронний ресурс] / В.В.Крилова, М.В.Ніконова. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VUABS/2010_1/28_02_14.pdf
4. Матеріали Представництва Міжнародного валютного фонду в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/country/ukr/rr/ukr/033108u.pdf>
5. Положення про сертифікацію осіб на право здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банку, затв. постановою Правління НБУ від 16.07.2001 №273 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/>
6. Правила сертифікації осіб на право здійснення тимчасової адміністрації або ліквідації банків, затв. постановою Правління НБУ від 05.07.2006р. №250 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/>
7. Радова Н. Аналіз і динаміка процесів злиття і поглинання в банківській системі: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2011_9_3/pdf/radova.PDF
8. Україна має намір створити бридж–банк у рамках співпраці з МВФ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kreschatic.kiev.ua/ua/4221/news/1281429813.html>
9. Чернадчук В.Д. Правове регулювання неплатоспроможності банків [Текст]: Навчальний посібник / В.Д.Чернадчук. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. – С. 63–64.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2013